

Appingedam Marsum Delfzijl Pelgrimage Infobestand.

Marsum.

Marsum is een wierdedorp en is een beschermd dorpsgezicht. Het dorp ontstond in de vroege middeleeuwen door het aaneengroeien van een aantal huiswieren. Op een wierde centraal in het dorp werd in de twaalfde eeuw (mogelijk iets later) de Mauritiuskerk gebouwd.

De Marsumer kerk

Volgens een document uit 1344 bestond het dorp uit twee helften of kluften, namelijk de Mentedakluft (Mentetaclowe) en de kluft rond het kerkhof (Hofsetenaclowe). Samen met boerderijen aan de overzijde van de Heekt bij Katmis (Heksetaclowa) vormden ze de helft van de rechtstoel van Holwierde en Marsum. De naam De wierde van Marsum vormt het uitgangspunt voor een kilometerlange ontginningslijn die langs Siddeburen doorliep tot aan de voormalige Siepsloot bij Noordbroek. Een dochternederzetting van Marsum is Solwerd aan het Damsterdiep, dat vermoedelijk in de dertiende eeuw een eigen kerk kreeg.

Marsum ontwikkelde zich tot een volwaardig dorp, dat echter in de Franse tijd bijna compleet werd verwoest bij het Beleg van Delfzijl (1813-1814). De wierde van Marsum werd in het begin van de

twintigste eeuw grotendeels afgegraven. De radiale structuur is echter intact gebleven. Naast de kerk resteren nog het kerkhof en een aantal boerderijen. Er is maar één weg (de Marsumerweg) en in de kerkdorpen Jukwerd en Marsum tezamen woonden 146 mensen op 1 januari 2006.

Kerk Marsum.

Een van de oudste Romaanse kerkjes in het noorden, gewijd aan de heilige Mauritius. De zadeldaktoeren heeft een naar het schip gekeerde verdieping. Op de halfronde apsis liggen zogenaamde nonnen en monniken (halfronde dakpannen, hol en bol). In de zuidwand is een smalle hagioscoop te zien. Binnen is een vlak 18e eeuws balkenplafond en een koorhek van enkele eeuwen eerder. De bouw van de kerk zou begonnen zijn in de tweede helft van de 12e eeuw. (Sinds dendrochronologisch onderzoek de kap op begin 14e eeuw heeft gedateerd staat de ouderdom van de kerk ter discussie).

Het is een kleine zaalkerk met een inspringend half rond koor. De muren van de kerk zijn geled door een inspringende zone met kleine rondboogvensters zonder profilering. Dit spaarveld wordt bij de dakrand afgesloten door een zaagtand- en een muizentandfries. In de muren aan de noord en zuidzijde, niet ver van de apsis, zitten (later ingebroken) lage vensters. De zadeldaktoeren is even oud als de kerk en heeft slechts twee minieme versnijdingen. Drie zijden hebben twee gekoppelde galmgaten met ronde bogen, de oostkant heeft een enkelvoudig exemplaar. Het dak van de apsis is nog gedekt met bolle en holle pannen ('monniken en nonnen').

De ingang van de kerk zit tegenwoordig in de westmuur van de toren, de oude ingangen zijn zowel binnen als buiten nog in de noord- en zuidmuur te zien, binnen compleet met de balkgaten voor de vergrendeling. De schipvloer is verhoogd, zichtbaar bij de gedichte ingangen. Waarschijnlijk had de kerk ooit gewelven; deze moesten wijken voor de huidige blauwgroene zoldering. Deze en de eenvoudige banken zijn waarschijnlijk nog dezelfde die Jan Ates van Holwierde in 1787-'88 maakte voor ongeveer 350 gulden. De preekstoel werd in 1792 door dezelfde timmerman gemaakt voor 65 gulden. Het koorhek is vermoedelijk uit het midden van de 16e eeuw. De gedraaide spijlen in de deuren zijn van later datum. Er zijn nog onderdelen die behoren tot de middeleeuwse inrichting, zoals een sacramentshuis met restanten hang- en sluitwerk en de lavabo of piscina met afvoergat. In de koorvloer ligt de grafzerk voor de predikant Bernhardus Andrae Ollershemius, geboren 1653 te Solwerd. In het koor staat een reconstructie van een middeleeuws orgel, het zogenoemde Theophilusorgel. Het orgel werd gebouwd door Winold van der Putten en medewerkers in 1999 op basis van twee oude teksten uit de 10e en 11e eeuw: 'De fistulis organicis' (over orgelpijpen) van een anonieme auteur uit Bern en het traktaat 'Schedula Diversarum Artium' (overzicht van de verschillende kunsten) van de Benedictijner monnik Theophilus Presbyter (1070-1125). Een afbeelding in het Rutland Psalter (afkomstig uit de bibliotheek van Belvoir Castle), een geïllumineerd boek uit het Engeland van ca. 1260, bepaalde voor een groot deel het uiterlijk van het instrument. Het orgel heeft twee pijpenreeksen met elk negentien pijpen die gelijktijdig klinken. De houten pijpen staan achter elkaar opgesteld. De pijpen hebben een starre mensuur: de diameter blijft vrijwel gelijk bij het korter worden van de pijpen. De achterste rij klinkt steeds een kwint lager dan de voorste. Het is Pythagorees gestemd op 460Hz. De beschrijving is van de hand van Helmer Hut. De torenruimtes op de begane grond en op de verdieping zijn naar de kerkzijde geopend en maken deel uit van de kerkzaal. De kerk werd in 1949-'51 gerestaureerd; daarbij is de inrichting veranderd en kreeg de kapel in de toren een nieuw gewelf. In de toren hangt een klok met een afbeelding van de beschermheilige van de kerk en het opschrift: 's. mauritius bin ick geheten marsum heft mi laten geten ao 1620, joannes symon & anthonius filius & petrus joly galli me fecerunt

Bunkers tussen Marsum.

Blog Sanne Meijer: Bunkers, telefoonlijnen en radars: Navigatiestation Groningen

Aan een paadje tussen de wierde van Marsum en het dijkgehucht Nansum bevond zich tijdens de Koude Oorlog het modernste navigatiestation van West-Europa. Wat nu nog rest is een aantal indrukwekkende bunkers, als slapende monsters in een lieflijk landschap.

In 2020 vieren en herdenken we 75 jaar vrijheid, met als slotstuk op 24 oktober het 75-jarig bestaan van de Verenigde Naties (VN). De reden tot oprichting was duidelijk: een nieuwe wereldoorlog voorkomen door internationale samenwerking. Toch ging de Tweede Wereldoorlog min of meer gelijk over in de Koude Oorlog, die tot 1989 zou duren.

Koude Oorlog

De Koude Oorlog wordt veelal aangeduid als een ‘gewapende vrede’ tussen het kapitalistische ‘westen’ geleid door de Verenigde Staten en het communistische ‘oostblok’ onder leiding van de Sovjet-Unie. Een slechte term als je het mij vraagt, want de Koude Oorlog was allesbehalve vreedzaam. Er zijn dan wel geen atoombommen gegooid, maar de Amerikanen en de Russen voerden wel degelijk oorlog met elkaar – onder meer op Koreaans of Vietnamees grondgebied.

Toch was de Koude Oorlog voor de gemiddelde Groninger – in meer en mindere mate – vrij ver weg. In de jaren vijftig was in Groningen, net als in de rest van Nederland, de wederopbouw in volle gang. Maar de oorlog verdween niet uit beeld. Want naast ronkende Marshallhulp-tractoren verschenen er in die tijd juist ook grilliggevormde luchtwachttorens en moderne bunkers in het landschap. Nieuwe oorlogsbouwwerken.

Land van bunkers

Aan een stille landweg tussen het eenzame middeleeuwse kerkje van Marsum en het tijdens de bevrijding kapotgeschoten Holwierde, verrezen in de jaren 1953-1957 maar liefst zeven bunkers. Daar lagen ze ineens, grijs en grauw en twaalf meter diep, in een verder kleurrijk landschap van rode bakstenen, goudgele akkers, groene dijken en blauwe luchten. Tijdens de Koude Oorlog een donkere verwijzing naar de immer sluimerende mogelijkheid tot totale vernietiging.

Bunkers waren overigens niet nieuw in dit deel van de wereld. Tijdens de Tweede Oorlog was er bij Nansum een stelsel van mitrailleur opstellingen, tankgrachten, draadversperringen en mijnevelden aangelegd door de Duitse bezetter. Aan de voet van de dijk werd eveneens een aantal bunkers gebouwd. Maar deze nieuwe bunkers, die iets verder landinwaarts liggen, dat was een heel ander verhaal.

1800 telefoonlijnen

De nieuwe bunkers maakten deel uit van het ‘Navigatiestation Groningen’, ook wel bekend als of ‘Navigatiestation G’ of kortweg ‘NS-G’. Dit station werd gebruikt door de Koninklijke Luchtmacht, voornamelijk om vijandelijke vliegtuigen op te sporen. Het zou destijds het modernste navigatiestation van West-Europa zijn geweest, met 1800 telefoonlijnen en een radar die vliegtuigen tot Berlijn kon volgen.

De commandobunker bestaat uit twee verdiepingen met tientallen ruimtes. Vanaf de straat gezien zou je eigenlijk niet zeggen dat de bunker uit meerdere verdiepingen bestaat. Dat komt omdat de ingangen op 1.5 meter boven NAP geplaatst, om niet onder te lopen als de zeedijk zou doorbreken. De muren zijn ruim vijfenhalf meter dik en voorzien van gasdichte stalen deuren. Mocht het helemaal mis gegaan zijn tijdens de Koude Oorlog, dan zouden de manschappen twee tot drie maanden ondergronds kunnen blijven. Er waren namelijk drie fikse generators en een indrukwekkende drinkwatervoorraad aanwezig. Er konden overigens 378 manschappen in het bunkercomplex. Die waren gelegerd in de Pieter Bieremakazerne en in de Willem Lodewijk van Nassaukazerne in Appingedam.

Prikkeldraad

Ondanks de omvang en kwaliteit van het navigatiestation – en de miljoenen guldens die de aanleg ervan hebben gekost – bleef het niet meer dan zes jaar in gebruik. Door een reorganisatie werden de taken van het Navigatiestation Groningen in 1964 overgenomen door een station bij Wittmund in Duitsland. Ook de radars verdwenen naar de oosterburen. Toch bleef het station tot aan het einde van de Koude Oorlog klaar voor mogelijk gebruik.

Dat gebeurde uiteindelijk niet meer. Sinds de val van de Berlijnse Muur en het einde van de Koude Oorlog staan de bunkers er verloren bij. Grote hekken met prikkeldraad en borden met 'Verboden Toegang' houden zowel vandalisten als geïnteresseerde voorbijgangers op afstand. De verlaten bouwwerken gaan inmiddels schuil onder hoge grassen en woekerend onkruid – uiteindelijk wint de natuur het van dit staaltje solide mensenwerk.

En nu?

Van wie de bunkers nu precies zijn is mij een raadsel. In 1992 werd de Stichting Cold War Historical Center eigenaar; die op zijn beurt weer onderdeel uitmaakte van het Museum 1939-1945 in Uithuizen. In de jaren negentig was deze stichting voornemens de bunkers in te richten als een museum over de Koude Oorlog. Vanwege de hoge kosten verbonden aan de veiligheidsvoorschriften, lukte dit uiteindelijk niet. Ook het Museum 1939-1945 is al jaren gesloten. Op andere websites wordt beweerd dat de bunkers nu in privébezit zouden zijn.

Blog: <https://sannemeijeronderweg.nl/navigatiestation-groningen/>

Uitwierde.

Uitwierde, historische naam Uitwierda, ligt bijna tegen de bebouwing van Delfzijl aan. Zoals de naam aangeeft, is het een wierdedorp. Het dorpje telt 65 inwoners (2011).

Op de wierde staat een kerkje uit 1839. Eerder stond er een middeleeuws kerkje, dat tijdens het beleg van Delfzijl (1813-1814) zo beschadigd raakte dat het gesloopt moest worden. De oorspronkelijke toren uit het begin van de dertiende eeuw is wel bewaard gebleven.

Kerk Uitwierde.

Beklim de toren.

Alleen de losstaande toren van dit ensemble is eigendom van de Stichting Oude Groninger Kerken. Deze toren dateert uit de 13e eeuw, werd in 1275 verhoogd, en in 1840-'44 weer met één geleding verlaagd. De oorspronkelijke gracht rondom de kerk is in de 20e eeuw gedempt. Nu ligt er een wandelpad. Tijdens W.O.II liep de kerk zware schade op, maar deze werd in 1948 hersteld. Sinds 2011 is de toren een van de Landmerktorens. Hiervoor siert een door Onix ontworpen trap het toreninterieur. Vanaf het nieuwe balkon aan de achterkant heb je uitzicht tot aan het wad.

De kerk, gelegen op de Uitwierder wierde, is van 1839. De vrijstaande toren bij de kerk is vele eeuwen ouder. Deze toren, opgetrokken uit donkerrode kloostermoppen en hier en daar tufsteen, en rustend op een keienbed als fundering, behoorde tot een voorganger van de huidige kerk en werd vermoedelijk zo rond 1200 gebouwd en in 1275 verhoogd. In de periode 1840-'44 werd de, inmiddels bouwvallige toren met één geleding verlaagd en afgedekt met een nieuwe spits: vierzijdig, met leien gedekt en op elke zijde een dakkapel. De muren van de toren hebben een dikte van 1.15 meter. Op de torenspits staat een windvaan in de vorm van een ruiter te paard, naar verluidt de heer Jan Cornelis Bos, aan wie de toren zijn behoud te danken heeft. Zijn naam is te lezen op een ingemetselde gedenksteen boven de ingang. Inwendig bestaat de toren uit vier verdiepingen; de onderste is gedekt met een gemetseld

koepelgewelf. In de oostwand is een dichtgemetselde doorgang naar de kerk te zien, dit herhaalt zich op de eerste verdieping: hier bevindt zich eveneens een dichtgemetselde opening die ook uitwendig zichtbaar is. De verdieping wordt verlicht door vensters binnen een siernis aan elk van de drie vrij liggende zijden. Op de tweede verdieping bevindt zich, wederom in de oostwand, een smalle rondbogige opening die waarschijnlijk toegang gaf tot de vroegere kerkzolder. De derde verdieping is de klokkenzolder: in de zware eiken luidstoel hangen twee klokken waarvan de kleinste gezien het motief van de eenvoudige randversiering uit de 13e eeuw zou kunnen dateren. De grote klok, gegoten voor een kerk in het Oldambt, is in 1516 gegoten door Joannes Bremenis. In de jaren 1990-91 werd vanwege de slechte kwaliteit van het metselwerk, de beklamping van de westgevel vernieuwd. Bij deze gelegenheid werd het oorspronkelijke profiel van de toren hersteld, zij het met 19e eeuwse baksteen. In 2010 werd het inwendige van de toren verbouwd tot 'Uitkijk-kerktoren' naar een ontwerp van architectenbureau Onix. Als nieuw element werd een trapmeubel in de toren geplaatst; een massief houten, licht geschilderd element die de aandacht van de bezoeker richt op karakteristieke, bijzondere plekken van de toren door de balustrade voortdurend van hoogte te laten veranderen. Bovenin de toren werd zitgelegenheid gecreëerd met een doorloop naar een klein balkon aan de achterzijde van de toren.

De kerk van Uitwierde was belangrijk en rijk. De kerk bezat circa 35 hectare land dat verhuurd werd aan de hoogste bieder. Tot 1613 behoorde Delfzijl tot de parochie van Uitwierde. De kerk had oorspronkelijk een gracht, net als de kerk van Spijk. Deze werd in de 20e eeuw gedempt, waarna er een wandelpad rondom de kerk werd aangelegd. Tijdens het beleg van Delfzijl (1813-1814) liep het oorspronkelijke kerkgebouw door de plunderende Franse troepen aanzienlijke schade op. Het werd in 1839 vervangen door het huidige neoclassicistische bouwwerk.[1] Tijdens de bevrijding van Delfzijl in de Tweede Wereldoorlog kwam Uitwierde - en daarmee de kerk - hevig onder vuur te liggen. De kerk liep weer zware schade op, maar werd in 1948 hersteld. De preekstoel is na de vernielingen rond 1814 nieuw gemaakt door Jacob Meyer. Later is er een soort podium van gemaakt. Het orgel van Luitjen Jacob van Dam & Zonen, geplaatst in 1975, komt oorspronkelijk uit de kerk van Heveskes en dateert uit 1888. Naast de ingang van de kerk is de grafsteen van Haro Wincken to Ringenheim (gestorven in 1563) ingemetseld. Dit is het oudste monument van Delfzijl.

Wierde Biessum.

Biessum ligt op - eigenlijk rond - een wierde, die behoort tot de best bewaarde in de provincie Groningen. De oorspronkelijke stervormige verkaveling is nog vrijwel helemaal terug te vinden. De woningen en boerderijen staan aan de ossengang De Ossenweg, die nog intact is. De oostelijke verkaveling is gedeeltelijk verdwenen door uitbreidingen van Delfzijl-Noord. Tussen de steenfabriek van Hylkema en Biessum loopt het Biessummermaar. Dit water werd gebruikt om boomstammen te transporteren naar de klompenmakerij aan de Ossenweg 4. Het dorpje heeft nooit een eigen parochiekerk gehad. Voor het kerkbezoek moesten de Biessumers via het kerkpad naar de nabijgelegen kerk van Uitwierde. Vermoedelijk stond er wel een kapel: in 1505 is sprake van een zekere heer Gherbent to Bysum, een geestelijke die waarschijnlijk was belast met het bedienen van het altaar van het Catharinaleen van de parochie Uitwierde. Het benoemingsrecht van de prebende wordt nog in 1630 vermeld. Een opvallend hoekje land in het centrum van de wierde markeert mogelijk de plek van de kapel.

Biessummerbos.

Het Biessummerbos is een afwisselend bos op steenworp afstand van de wierde Biessum, vlakbij Delfzijl. Vanuit dit historische dorpje lopen de sloten en wegen als een patroon van zonnestralen richting het westen. Dit historische beeld van het oude Groningse wierdelandschap is met open grasstroken en poelen doorgetrokken in het bos. Door het bos slingeren wandel- en ruiterspaden. In het bos groeien elzen, essen en wilgen. In de bosranden staan struiken zoals hazelaar, meidoorn en kardinaalsmuts. Vogels doen zich in het najaar te goed aan de noten en de vruchten. In het vroege

voorjaar klinkt de roffel van de bonte specht door het bos. Midden in het Biessummerbos biedt een vleermuiskelder plaats aan slapende vleermuizen. Het Biessummerbos is in de jaren zeventig van de vorige eeuw aangelegd. Daarvoor bestond het gebied uit weilanden en akkers. Halverwege het bos verraaft een betonnen ring de vroegere aanwezigheid van een boerderij. Deze droeg de naam “De Vossenheerd”.